

Legenda Rónay Györgyről

II. rész

Kalász Márton, Lator László, Lengyel Balázs, Nemes Nagy Ágnes, Rába György, Székely Magda, Tarbay Ede, Tóth Judit és Vasadi Péter történeteit összegyűjtötte Albert Zsuzsa.

Vasadi Péter

Szeretném föltenni magunknak a kérdést, hogyan lehetséges, hogy ez az alkatában tehetségét, szellemét, de lelkét tekintve is mélyen keresztény ember komoly harcokat folytatott az egyházban. Ennek egyik oka talán az, hogy az egyházban a katolikusokkal szemben is kérlelhetetlen volt. Benne a szeretet nem mosta el a kiválóságát; semmit sem engedett az előbbiért az utóbbiból. Volt benne valami külső-belső szelídséggel fedett kérlelhetetlenség, ami az első pillanatra nem látszott rajta. Igényesség jellemezte. *Naplója* számomra ebből a szempontból igazi élményt jelentett. Benne mutatkozik meg, hogy nagyon mélyen hívő, vallásos ember volt. Teológiailag legalább olyan művelt volt, mint irodalmilag. A rengeteg tudás érelyekké érlelődött benne.

Lator László

Rónayban a jóság, a lényegéből áradó, nyugodtan mondhatom, gyengéd szeretet ötvöződött a kritikai szigorral. Rónay ugyanis rendelkezett bizonyos kifinomult, nagyon határozott ízléssel, és ami sértette ezt, arról kemény szigorral írt. Ez igazi kritikusként természetes. Az, hogy megírja és közzéteszi a véleményét, nem ront a kritikus és a szerző közötti viszonyon.

Lengyel Balázs

Nálunk ma a tudomány és az irodalom kettévált. Vannak tudósok, és vannak írók — de közöttük hiányzik a híd. Rónay gondolkodásmódja rendkívül sokrétű volt. Nem hitt abban, hogy egyetlen iskola eldöntheti, mi a fontos a tudományban és az irodalomban. Élményszerűen kívánt az irodalomról beszélni, parnasszien klasszicista volt, aki ugyanakkor írt egy könyvet Kassák Lajosról és az avantgárdról is. E két pólus adja annak a boltozatnak az alappilléreit, amelyet irodalmi gondolkodásának nevezhetünk.

Székely Magda

Talán elmondhatjuk, hogy az irodalommal kapcsolatban száműzte az ideológiát. Bármilyen ideológia érvényesítése a művészetben ká-

rosítja az alkotás minőségét. Rónaynak csak a minőség számított, ezért fért bele gondolkodásmódjába Kassák.

- Tóth Judit* A mindent befogadni tudás, a mindent elfogadni tudás nagyon mély kereszténységből fakadt. Úgy volt keresztény, és ez egy nagyon sajátos jelenség, és nagy szerencséje volt a Vigilia akkori korszakának, hogy Rónay György volt a főszerkesztője, hogy nem széthúzásra, konfliktusra törekedett, hanem párbeszédre még a marxisták és a keresztények között is.
- Tarbay Ede* Mindig azt kereste, mi az, ami összeköt a másik emberrel, és nem azt, hogy mi választ el tőle.
- Albert Zsuzsa* Gondolkodásának fejlődése nemcsak esszéiben, tanulmányaiban követhető nyomon, hanem költészete alakulásában is. Klasszicista-ként indult, ám később egyre nyitottabbá, lazábbá, szubjektívabbá vált. Ezért szeretem nagyon a *Szerápcion legenda* verseit.
- Lengyel Balázs* Az a csúcsa a költészetének. A *Szerápcion legendában* és a *Cantátákban* az azidáig rejtett melegség átalakult természetes lírai közvetlenségé. Élete vége felé így jött létre az a nagy költészet, ami bizonyos mértékig rokon a kései Babitséval.
- Tóth Judit* Rónay formába akarta „beletitkolni” — Ágnes szavával — az élményt, és aztán, ahogy a szenvedések megtörték, belső ellenállása megtört, felszabadult belső cenzúrája alól. Öregkori költészete így szép, rezignált, tiszta, ritkái hangon szólal meg.
- Lengyel Balázs* Egyetlen mondatot szeretnék idézni a *Cantáták*ból, ami már postumus műve volt. Beszél többek között szerelméről, és az utolsó mondata így hangzik: „Tudod, mint születik két szomorúságból: a boldogság.” Azt hiszem, ez a mondat jellemző rá.
- Tóth Judit* Még egy idézet a boldogságról, a *Napló*ból. „Holnap töltöm be ötvenharmadik évem. Fönt az Öreghegyen, a csodálatosan szép lilás-kék alkonyatban arra gondolok, hogy azért mégis jó volt. Vagy lett. És gazdag az életem, sokat dolgoztam az utóbbi években, sokat láttam is a világból, s azzal is, bár elég későn, de rengeteget gazdagodtam. És egy pillanatra azt gondolom, hogy valóban megvalósítottam magamat. Ha ez az, amire ráillik, hogy boldogság, akkor azt mondhattam volna ott, a kertek közt a dűlön, a vén diófa felé menet, hogy boldog ember vagyok. És köszönöm, hogy gazdag életem volt.”
- Albert Zsuzsa* Egyre inkább a természet felé fordul például a szárszói versekben.
- Tóth Judit* Ezért járt Szárszóra, mert — mint írja valahol — ott feltöltődik színekkel, növényekkel, fákkal.

- Székely Magda* Közvetlenül az egyetem után, éppen hogy csak elkezdtem dolgozni a Magvetőnél, amikor megbetegedtem, kórházba kerültem hónapokra. Kaptam egy csomagot, amelynek a feladója Rónay György volt. Úgy volt összeválogatva a csomag tartalma, hogy minden arra vallott, tudja, mire van szüksége egy fiatal lánynak: apró holmik, 4711-es stb! Pedig azelőtt sohasem láttam őt, nem is ismertem. Nem tudom, honnét tudta egyáltalán, hogy ott vagyok. Ma is magam előtt látom azt a csomagot, ahogy szeretettel van összerakva, egymáshoz passzítva a tárgyak. Egyáltalán, ahogy telik az idő, egyre fájdalmasabb veszteség nekem, hogy már nem tölthettünk együtt Rónayval olyan sok időt. Az ember fiatalon természetesnek fogja fel a jót. Azt is, amit kap, azt is, hogy a másik ember jó. Ahogy telik az élet, rájövünk, hogy ez mekkora érték és micsoda ritkaság. Én azóta való életemen át ölöm magam, hogy nem használtam ki eléggé azt a lehetőséget, hogy Rónay létezik.
- Tarbay Ede* Ugyanakkor levehetjük könyveit a polcról, és az jó. Lehetséges, hogy azért, mert én életemben egyszer találkoztam vele, tehát ez az egyszeri találkozás nagyon meghatározó volt, de nekem most is ugyanolyan eleven.
- Tóth Judit* Ott van például a *Jegyzetlapok* című kötete. Annak minden lapja vigasztalás. Olyan általános érvényű erkölcsi erővel szól.
- Albert Zsuzsa* Ezt eddig nem mondtuk ki, hogy az erkölcs és a szépség, az erkölcs és az esztétika összetartozik.
- Székely Magda* És a hitelesség.
- Tóth Judit* Elmondok még egy nagyon személyes történetet. Amikor a *Nagyvilágnál* dolgoztam az egyetem elvégzése után, átéltem egy komoly válságot. Rónayval még szerelmi ügyekről is lehetett beszélni. Látta, milyen szomorú vagyok, és meghívott kávéra. Mondom neki, hogy ki az a művész-féle ember, akivel csak az a fő baj, hogy nem akar gyereket. Mit szeretne mégis, maga mit kívánna? — kérdezte. Mondom: otthont, férjet, gyereket. Ismerte ezt az embert, úgyhogy így szólt: — Juditka, ha maga valóban ezt akarja, akkor hanyatt-homlok meneküljön, akár a világ végére, mert ez az ember tulajdonképpen nincs, a művészete nagyon értékes, de ő mint ember, egyszercsak otthagyja magát és kimegy, mint a — emlékszem arra a hasonlatára — mint a füst az ajtó alatt.
- Albert Zsuzsa* Elvittem hozzá az első verseskötetemet a Vigiliába. Ültem az előszobában, olyan rozzant nagy fotelek álltak ott, már ami akkoriban egy ilyen „klerikális” szerkesztőségnek jutott. Amikor üzentem neki, hogy várom, kicsit ijedten kijött: „Ja, maga az, azt mondták nekem, hogy egy nő.” — szólt megkönnyebbülten.

Lengyel Balázs Rónay éveken keresztül nem jelenhetett meg, csak cikkei a Vigiliában. Aztán a hetvenes évek vége felé megjelentek a tanulmánykötetei: a *Fordítás közben*, *Olvasás közben*, a *Nagy nemzedék*, *Kassák Lajos élete*, *Jegyzetlapok*, *Kutatás közben*. Nem is beszélve prózájáról, *Az esti gyorstól* kezdve a különböző regényekig.

Albert Zsuzsa Regényeit nem szeretem.

Lengyel Balázs A regényeivel kapcsolatban az az érzésem, hogy jelentékeny és nagyszerű művéből kevésbé jelentős.

Tóth Judit Egyszer tanácsot kértem tőle, amikor regényt kezdtem írni, arra intett, hogy az egyszerűségekre kell vigyázni, majdnem azt mondhatnám, hogy realizmusra oktatott. Azt mondta, hogy például Stendhal örökérvényűt alkotott, míg Chateaubriand művének, aki költői prózát művelt, nyoma se maradt. Holott manapság Franciaországban Chateaubriand-nak erős a varázsköre, és sokan írnak belőle doktori disszertációt. Stendhal óriási író, de a szürkeségével néha egy kicsit fárasztó. Chateaubriand lángol, szikrázik. Tehát mind a kettőnek megvan a létjogosultsága. Rónaynak a próza területén az ízlése talán egy kicsit konzervatív volt.

Székely Magda Átnéztem régi leveleinket, az egyikben a második kötetemről írt. Nagyon szépeket írt, ezt nem akarom itt elmondani, csak őt jellemzi, nem engem. Azt írta, ha volna irodalmi élet Magyarországon, akkor erről a kötetéről most beszélne. Azt feleltem neki, hogy ez az irodalmi élet, nem? Hogy maga ír nekem. És én válaszolok. És boldog vagyok. Azt írta, hogy Maga nem szavakat ír, hanem a dolgokat, amelyek a szavak mögött vannak. Ez az egyik legnagyobb dicséret, amit életemben kaptam.

Lator László Katolicizmusához szeretnék valamit egész röviden hozzáfűzni. Azt tudniillik, hogy ha én volnék a katolikus egyház, vagy az egyház feje, vagy valamilyen méltósága, akkor azokat a katolikus írókat szeretném, akik olyanok, mint mondjuk Rónay György vagy Pilinszky János, hadd tegyem hozzá ezt is. Vagyis nem azt a felhőtlen, problémátlan ájtatos hitbuzgalmi költészetet, amire Magyarországon is volt néhány példa. Rónay katolicizmusa nem szembeszökő tulajdonsága irodalmi működésének. Tudtuk róla, hogy mélyen vallásos és hívő lélek, de az irodalmat bizonyos mértékig el tudta ettől különíteni. Azt kell mondanom, hogy a francia felvilágosult szellem, a szabadgondolkodás sem hagyta Rónayt érintetlenül, egyébként pedig a francia költészet és a francia próza, amely Rónay Györgynek a legkedvesebb volt, az hiszem, az kínálta neki az ilyenfajta katolicizmust. Hiszen a francia költészetben vagy a francia prózában Mauriac vagy akár Jouve, olyanfajta szellemiséget áraszt, amely talán Magyarországon az egyházban szokatlan volt. Vagyis

nem elsősorban a hitet és az üdvösséget, a kegyelmet, hanem a kegyelem vágyát fogalmazza meg, vagy olykor éppen annak hiányát, az istenhiányt. Talán a szenvedés volt igazában katolicizmusának középpontja, ahogy az Pilinszkyének és Mauriacének, vagy a Pierre Jean Jouvénak is.

Albert Zsuzsa Rónaynak van egy verse, amelyikben te is szerepelsz Judit, mondd el ezt a történetet. Közvetítő voltál ugye, Cs. Szabó László és Rónay között, Párizsban.

Tóth Judit Kivételes kegyelmi pillanata volt az életnek 1962-ben a dolgok egybeesése. Gara Lászlóhoz voltam hivatalos, mindenki hivatalos volt abban az időben Gara Lászlóhoz. És kit találtam ott, mint Cs. Szabó Lászlót! Egy idő után azt mondták Cs. Szabóék, hogy a Champs-Élysées környékére mennek. Erre megjegyeztem, hogy a környékén van a Pen Club vendégszobája, ahol éppen Rónay György lakik. Felhívtam a Pen Club vendégszobájában, és átadtam a kagylót Cs. Szabó Lászlónak. Megbeszéltünk egy találkozót a Champes Élysées-n. 1962 kora ősze volt. Az utcán hömpölygött az autófolyam. Az egyik oldalon Rónay György, a másikon Cs. Szabóék és én. Rónay arcára kiült az ünnepélyes pillanat és megrendültség érzése, ekkor a lámpa zöldre váltott... Erre a találkozásra utal nagyon megtisztelő versében.

Albert Zsuzsa Nagyon jóban voltak itthon, miért volt olyan fontos ez a találkozás?

Tóth Judit Sokáig még levelezni sem lehetett, Rónay elég kiszolgáltatott helyzetben volt, mivel parlamenti képviselő volt 1945 után, a koalíciós időkben, úgyhogy állandóan két rendőr figyelte őt a háza előtti járdán. Ezt nem volt nehéz észrevenni. Negyvennyolctól hatvankettőig nagyon jó barátok voltak, de soha nem beszéltek, soha nem leveleztek. Arra a megrendítő mozzanatra emlékszem még ebből a Cs. Szabó-Rónay találkozásban, ahogy ott ültünk a Marignan kávéház teraszán, azt mondja Csé: „és 23 fok van Budapesten”. Akkor Rónay ránézett, és láttam rajta, hogy érti. Ez az ember figyelni a budapesti időjárásjelentést.

Lengyel Balázs Szeretnék még hozzáfűzni valamit az asztaltársaság témájához. Rónayn kívül majdnem mindenki protestáns volt: nem hívő protestáns, hanem hagyományos protestáns. Ottliktól Mándyn, Vargha Kálmánon keresztül Nemes Nagy Ágnesig. Egyszer megkért, hogy írjak Jékely Zoltánról. Jékely utána küldött egy verset a Vigiliának, a *Középkori fametszet* címűt, amelyben az állt, hogy új tanokkal „szemében szent nyakasság” jön egy vándor, a „csupa tornyok, csupa arany kereszték” városában, és „nem tudja, hogy már holnap fölakasztják”. A város ugyanis hívő város, és az új tanok a protestantizmus.

Egy másik alkalommal pedig megjelent Nemes Nagy Ágnes *A lovag és az angyalok* című verse. Ágnes erre kapott egy tiszteletreméltó kanonoktól egy levelet, aki ezt írta: „Lányom, nem mondhatni ilyesmit egy szentről, hogy a »csuhád csücskét megfogom«. De úgy se lehet beszélni, hogy »lovak és angyalok«, mert ez blaszfémia.” Tehát Rónaynak megvolt a baja velünk. Nem volt olyan egyszerű a Vigiliát szerkeszteni.

De hogy Rónay milyen nagylelkű volt: szóba került az ötvenes évek közepe előtt, hogy Victor Hugónak a versei fordításban meg fognak jelenni magyarul, és mindenki Victor Hugo fordításokat csinált. Igen ám, de Rónay nem publikálhatott. Voltak Victor Hugo fordításai a Vigiliában, de az állami kötetben nem jelenhettek meg. Ezzel szemben Nemes Nagy Ágnes azt mondta a kiadónak — nem akarom megmondani a lektor nevét —, hogy Pilinszky tudna fordítani Victor Hugót. Pilinszky azonban nem szeretett fordítani. És ennek az lett a következménye, hogy Rónay György lefordította az Hugo-verseket, és odaírta, hogy fordította Pilinszky János. A lektor pedig — tudjaisten miért? — visszaadta a Rónay-csinálta fordításokat azzal, hogy nem tudja használni őket, mert jellegzetesen gyakorlatlan írások. Ugyanakkor gratulált Rónaynak a Vigilia-beli szép fordításaihoz.

Tarbay Ede *A Canterbury mesék* első kiadásában Lator neve nem szerepelhetett, és Fodor András adta nevét az egyik fordításához.

Rába György Az Irodalomtudományi Intézetben dolgozván úgy alakult, hogy nekünk lett volna egy nagy közös vállalkozásunk: Sötér délibábos elképzeléseiből született.

Arról a Sötérről van szó, aki neki régi-régi kenyerespajtása volt az egyetemről, de aztán útjaik hol elváltak, hol összetalálkoztak. Mindamellet minden hónapban egyszer találkoztak. Ez Sötért nem akadályozta meg abban, hogy amikor Rónay egyszer Arany Jánosról írt valamit, nyilván egy zordabb esztendőben történt, amikor Sötér is úgy gondolta, meg kell mutatnia, hogy hű fiú, írt egy cikket, amelyben — nem lehet másként fogalmaznom — megtámadta azt a barátját, akivel másnap volt találkozója a Kárpátia étteremben, és ideológiai szempontból megintette. Ez különösképpen nem zavarta Rónayt.

Történt, hogy valamikor a hetvenes évek második felében Sötérnek nem is egy nagyszerű gondolata támadt, nevezetesen az, hogy egyesíteni kell az irodalomelméletet az irodalomtörténettel. Ezt ő nem fogalmazta meg ilyen világosan, de csak erre lehetett következtetni. Az irodalomtörténet történetéből tudjuk azt, hogy egy dolog lehetetlen, ez. Dilteytől kezdve Wellek Warrenen át a krakkói iskoláig többen kimutatták, mindent lehet, csak ezt nem. Én beosztottja voltam, nem mondhattam neki ellent, de azt gondoltam, ez is aranycsinálás, majd közben fölfedezzük a porcelánt.

Engem bízott meg, hogy irányítsam a kutatást; a végcél az volt, hogy a magyar költészetet teljesen új szempontok szerint tárgyaljuk, majd egyszer, valamikor.

Akkor mondta, hogy konzultánsnak Rónay Györgyöt kéri fel. Van-e ez ellen kifogásom? Mondom, dehogyan van, remek, nagyszerű. — Az jó, mert már Rónayval megbeszélték, és ő is szívesen benne van.

Ezek után az történt, hogy pár hét múlva eljött Rónay az első megbeszélésre. Amikor a megbeszélés lezajlott, Rónay Gyurka odafordult hozzám, és azt mondta: — Te, ez a Pixi nem tudja, hogy mit akar.

A vállalkozás úgy futott zátonyra, hogy Sötér beosztottjai nem tűrték Rónay jelenlétét és aktív közreműködését semmiféle munkában.

Ezután Sötér bujkált előle, mert találkozásaiknak az volt a formája, hogy fölváltva hívták egymást. Utolsó találkozásuk történetét Rónay mesélte el nekem, és ez a kis elbeszélés némi kaján-ságról árulkodott. Mindig péntekenként találkoztak, Rónay ezért halat, Sötér meg pörköltet rendelt a Kárpátiában. Sötérnek nem nagyon ízlett a pörkölt, Rónay viszont finoman falatozott, ezért Sötér megkérdezte: — Jó ez a hal? Rónay pedig így válaszolt: — Remek, pompás. Rég ettem ilyen kitűnőt.

Albert Zsuzsa Rónay lírájában fontos szerep jut a családnak. Legnagyobb filozófiai költeményei kapcsolódnak ehhez.

Rába György Alkalmam volt betekinteni az otthonukba és házastársi kapcsolatuk harmonikus légkörébe. Akkor, amikor még szó volt ennek az említett irodalomtörténeti vállalkozásnak a mikéntjéről, és lebonyolításáról, aztán utóbb, amikor nem sokkal halála előtt, 65. születésnapja alkalmából a Fészekben megrendezték az estjét.

A felesége magyar-német szakos volt, az egyetemen ismerkedtek meg, egyetemista korukban határozta el, hogy összeházasodnak. Ahogy Lator Laci is említette, a francia után a német irodalommal foglalkozott legintenzívebben. Ami pedig az emberi kapcsolatot illeti, hadd idézzem fel a születésnapja körüli előkészületeket. Szóba került például, kiket hívjanak meg. Rónay azt mondta, hogy senkit. Azt mondta, késő este lesz, még egy kicsit hűvös is az idő. Például itt van Ottlik Cipi, azt mondja, elgondolom, hogy szegény Ottlik Cipi miattam jöjjön el a Fészek estjére, nem, nem, ne küldjünk meghívókat. Közben azonban az történt, hogy felesége megértette vele, legalább annyira rossz, ha nem küld meghívót. Ennek megfelelően, hála istennek, zsúfolásig megtelt a terem.

De hát azt is szóba hozhatom, amit talán kevesen tudnak, hogy rövid időre fogságba esett. Elvitték az oroszok, csak pár nap után szabadult vagy szökött meg, és olyan környéken fordult így jóra a sorsa, ahol a felesége családja lakott. Rögtön azokhoz for-

dult támogatásért, segítségért. Kívülállóként is érzékeltem azt a szövetséget, amely egy életen át összekötötte a két embert.

Vasadi Péter Megrendítő volt ennek a kapcsolatnak a látványa. Egyensúlyos volt. Szeretném felidézni egy szárszói látogatásomat. Gyurka feladata volt beszerezni és meghámozni az almát az almás pitéhez. Szakmai tökéletességgel csinálta. Kítettünk a kertbe két nyugágyat, és kért, olvassak verset. A kert végében járt a vonat dübörögve. Pontosan megmondta, mikor jön a vonat, és két szerelvény eldübörgése között olvastatott föl. Csönd volt, fölkelt a nyugágyról, bement és azt mondta a két asszonynak — a feleségem is ott volt —, hogy Péter nagyon szép verset olvasott. Fogott egy almát, kijött, és nekem adta jutalmul.

Nem szabad megfeledkezni a zene iránti szeretetéről sem. Órákon át hallgatott zenét. Vadászott a nagylemezekre, és ezeket úgy hallgatta, hogy Nelli leült az egyik fotelba — olyan kis, régies kerek asztalka mellett volt két fotel — ő a másikba, és addig hallgatták, amíg a négy lemezes album tartott.

Rába György Ennek számos nyoma, visszhangja van életművében, elsősorban a költészetében, sőt úgy emlékszem, hogy egy időben Chopin-életregényre készült. Stúdiumokat is folytatott a Zeneakadémia Könyvtárában.

Egyszer valamikor, amikor a negyvenes évek végén meglátogattam — csak az epikai hitel kedvéért jegyzem meg, hogy előttem van a kép, havas, kemény tél volt —, leküldte a fiát borbélyhoz. Félóra múlva megjelent a fia, és teljesen fölháborodva, magából kikelve közölte, hogy a borbély aznap bezárt, neki pedig ebben a hidegben el kellett mennie. Rónay egyetlen mondattal lecsendesítette, a nyíratlan loboncot megsimogatta és azt mondta: békéj meg a sorssal.

Tóth Judit A *Naplójával* beszélgetett. Nagyon illik rá Arany *Epilógusának* az a strófája: „Ha egy úri lócsiszárral találkoztam s bevert sárral / nem pöröltem / Félreálltam, letöröltem”.

Rába György Úgy érzem, a kritika életében, halála után is és a tágabb értelemben vett utókor is méltánytalan költészetével. Ez nem az ő, és nem költészetének hibája. Rónay mindent tudott a költészetről, amit egy költőnek tudnia kell, nagyon jól ismerte az avantgárd eredményeit, csak az avantgárdot egy magasabb fokon olvastotta be a költészetébe, úgy, hogy mindazt, ami anarchia az izmusokban, elhárította, ugyanakkor viszont ami az avantgárd eredménye, a disszonanciáknak a beépítése, az ellentmondások feloldása, harmónia és diszharmónia közti egyensúly megteremtése, a személyiség ambivalenciája, ami jellemző a huszadik századi emberre, az mind benne van az ő költészetében. Remélem, egyszer ilyen kereken és határozottan kimondja ezt valaki a tompa és kevésbé vajtűfülvű kritikusok ellenében.